

Ақажанова А.Т.¹, Қорғамбекова Ж.Ж.¹

¹ Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қаласы

ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРАЛАР

Аңдатпа

Мақалада жасөспірімдердің ауытқуының әлеуметтік алдын алу мәселелері, өзіндік сананың өзгеру себептері қарастырылған. Зерттеу субъектісінің жеке сипаттамаларын ескере отырып, "деликвент", "алдын-алу шаралары" ұғымдары нақтыланды. Деликвентті мінез-құлыққа сипаттама берілді, және оның құрылымының компоненттері ашылды.

Әлеуметтік жұмыста іс-шаралар алғашқы, екінші және үшінші профилактика шеңберінде жүзеге асырылатыны қарастырылды. Сонымен қатар, мінез-құлықтағы құқық бұзушылық пайда болуының бірнеше әлеуметтік факторларын анықтауға мүмкіндік туды: отбасында және жасөспірімнің жақын ортасында тәрбие алуы; жасөспірімнің ортасы, мінез-құлық стереотиптерінің жастар ортасына енуі; биологиялық факторлар және тағзы басқасы.

Жасөспірімдердің ауытқуының әлеуметтік алдын-алу мәселелері, жасөспірімнің өзіндік санасының өзгеру себептері, алдын-алу шаралары мен жеке түзету жұмыстарының жалпы принциптері қарастырылды. Деликвентті мінез-құлықты жасөспірімдермен тиімді жұмыс жасаудың негізгі шарттары талданады.

Түйін сөздер: алдын-алу, деликвенция, деликвент, превенция, криминология, құқық бұзушылық, түзету, жасөспірімдер.

Ақажанова А.Т.¹, Қорғамбекова Ж.Ж.¹

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы социальной профилактики подростковых расстройств, причины изменения самосознания. Уточнены понятия «деликвент» и «меры предотвращения» с учетом личностных характеристик субъекта исследования. Описывается деликвентное поведение, раскрываются составляющие его структуры.

В социальной работе меры считаются реализуемыми в рамках первой, второй и третьей профилактики. Кроме того, удалось выделить несколько социальных факторов возникновения поведенческих правонарушений: воспитание в семье и ближайшем окружении подростка; проникновение стереотипов поведения в молодежную среду; биологические факторы и многое другое.

Рассмотрены проблемы социальной профилактики подростковой девиации, причины изменения подросткового самосознания, общие принципы профилактической и индивидуальной коррекционной работы, проанализированы основные условия эффективной работы с подростками с девиантным поведением.

Ключевые слова: профилактика, делинквенция, делинквент, превенция, криминология, правонарушения, исправление, несовершеннолетние.

Akazhanova A.T.¹, Korgambekova Zh.Zh.¹

¹ Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty

PSYCHOLOGICAL MEASURES TO PREVENT DELINQUENT BEHAVIOR

Abstract

The article deals with the issues of social prevention of adolescent disorders, the reasons for the change in self-awareness. The concepts of "delinquent" and "preventive measures" have been clarified taking into account the individual characteristics of the research subject. The delicate behavior is described, its constituent structures are revealed.

In social work, measures are considered to be implemented within the first, second and third prevention. In addition, it was possible to identify several social factors in the emergence of behavioral offenses: upbringing in the family and the immediate environment of a teenager; the environment of adolescence, the penetration of stereotypes of behavior into the youth environment; biological factors and much more.

The problems of social prevention of adolescent deviation, the reasons for the change in adolescent self-awareness, general principles of preventive activities and individual corrective work are considered, the main conditions for effective work with adolescents with deviant behavior are analyzed.

Keywords: prevention, delinquency, delinquent, prevention, criminology, offense, correction, adolescents.

Кіріспе. Дені сау жас ұрпақ - ел үшін қолайлы болашақтың кепілі. Еліміздің экономикалық, әлеуметтік, мәдени және ғылыми даму перспективаларын анықтайтын ол физикалық денсаулық, балалардың интеллектуалды даму деңгейі мен жұмыс қабілеттілігі болып табылады. Алайда, жас ұрпаққа көбінесе агрессия, қатыгездік, ашуланшақтық, қоғамға жат әрекеттер тән, мысалы маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік және тағы басқасы. Бұл әрекеттер олардың мінез-құлқындағы «құқық бұзушылық» деп сипатталады, яғни ол кәмелетке толмаған адамның құқықтық тәртіпке қайшы келуі, қоғамдық тәртіпке қауіп төндіретін мінез-құлқы және айналаңыздағы адамдардың әл-ауқаты. Бұл қоғамдық іс-әрекеттің көрінісі мен тенденциясы жас ұрпақтың адамгершілік денсаулығының көрсеткіштері.

Делинквенттік мінез-құлқы ол жасөспірімдерге тән. Бұл жас ерекшеліктеріне байланысты балалық шақтан ересек өмірге ауысу, қоршаған ортаның әсеріне ұшырауы, жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімделуі.

Делинквенттілік (лат. *delinquency*) – бұл термин құқықтық және әлеуметтік нормалардың көптеген әртүрлі бұзушылықтарын қамтиды. Делинквенттік мінез-құлқы, бұл қылмыстан ерекшеленетін, қылмыстық кодекс бойынша жазалануға жатпайтын әрекеттер, ұсақ құқық бұзушылықтар кешені. Оларға: кіші және әлсізді мазақ ету, алаяқтық, ұсақ ұрлық кіреді. Дәл осы формаға бейтәртіптілік мінез-құлқы (сабаққа қатыспау, сабақтың бұзылуы), қоғамға қарсы мінез-құлқы (қоғамдық тәртіпті бұзу, бұзақылық) жатады [1, 2].

Зерттеу әдістері. Жасөспірімдердің құқық бұзушылық мінез-құлқына елдегі экономикалық, мәдени және саяси қайта құрулар себеп болады. Теріс бағытталған әлеуметтік ортаның әсерінен жасөспірімнің салауатты әлеуметтік тұлғасының қалыптасуы бұзылады. Дүние жүзіндегі маңызды әлеуметтік мәселелердің бірі - кәмелетке толмағандардың заңсыз әрекеттері. Тіпті әлемнің дамыған елдерінің өзінде, жас ұрпақтың қылмыс деңгейінің өсуімен сипатталады. Бұл құбылыстың себептері өте көп, оның бастысы - елдегі қоғамдық-саяси ахуалдың тұрақсыздығы, ол жастардың болашағына деген сенімсіздігіне, тәрбие мен білім беру процесінде ересектердің

кәмелетке толмағандарды әлеуметтік бақылауының болмауына, отбасылардың бұзылуына әкеледі. Көбіне кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық әрекеттері қылмыстық сипатқа ие болады.

Девиантты мінез-құлық күрделі құбылыс және ол бірнеше ғылыми пәндер шеңбері бойынша зерттеледі: әлеуметтану, криминология, психиатрия, психология, педагогика және т.б. Психологияда девиантты мінез-құлық жеке тұлғаны сипаттайтын құбылыс ретінде қарастырылады. Әдетте, девиантты мінез-құлыққа агрессивтілік, садизм, ұрлыққа бейімділік, алдау, мазасыздық, жалғыздық, депрессия, аутоагрессия (суицидтік мінез-құлық), гиперкоммуникация, виктимизация, стресс, фобия, қызғаныш, жыныстық мінез-құлық ауытқулары, тәуелділік, мінез-құлық әдет-ғұрыптары және т.б. жатқызамыз [3].

Жасөспірімдердің ауытқуының алдын алу шараларына толық талдау жүргізуге А.Н. Тесленко, Г.А. Джакупова, М.С. Керимбаева сияқты зерттеушілер «Жасөспірім девиациясының алдын алу: теория және практика» атты кітабында қарастырған болатын. Одан бөлек тұлғаның мінез-құлқын, кәмелетке толмағандардың даму ерекшеліктерін, девиантты мінез-құлықтың әр түрлі аспектілерін анықтауға, құқық бұзушы жасөспірімдердің тұлғааралық қарым-қатынастарына аса мән берген отандық зерттеушілер: А.Т. Акажанова, Ж.И. Намазбаева, С.М. Джакупов, Х.Т. Шерьяданова, Е.И. Каиржанов, У.С. Джекебаев. Сонымен қатар, ресейлік зерттеушілері де Е.В. Змановская, В.С. Афанасьев, Б.М. Левин, В.Т. Лисовский, Ю. Ю. Комлев, В. Д. Менделевич, Л.М. Семенюк, Е.В. Степанова, Е.Н. Туманова ауытқу мәселесін әртүрлі кезеңдерде зерттеген.

Деликвентті жағдайдағы әрекеттерді емдеу және жақсарту мақсатында, оны дер кезінде диагностика жасау қажет. Сонымен қатар мінез-құлықтың бұзылуының ең ауыр формалары мен баланың жеке тұлғалық дезадаптациясын, соның ішінде көптеген психикалық күйлерді және мінез акцентуациясының кейбір формаларын алдын алу қажет [4].

Жасөспірім кезеңі ең жас кезеңдердің бірі екені белгілі. Бұл, атап айтқанда, психиканың барлық жетекші компоненттерінің қарқынды дамуымен түсіндіріледі, ол жыныстық жетілумен байланысты күшті физиологиялық толқулармен бірге жүреді және көбінесе асқынады.

Атап кеткендей, деликвентті мінез-құлық ол - девиантты мінез-құлықтың барлық түрлері, соның ішінде балалар мен жасөспірімдердің қалыпты дамуына қауіп төндіретін заңсыз әрекеттер. Ал сол әрекеттердің алдын алу шаралары деп - кез-келген құбылыстың алдын алуға немесе қауіп факторларын жоюға бағытталған әр түрлі шаралар кешенін айтамыз.

Құқық бұзушылықты алдын алу - бұл жаңа қылмыстардың алдын-алу мақсатында қылмыстарды анықтау процестеріне қарсы тұруға бағытталған мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың, мемлекеттік қызметкерлердің және басқа да адамдардың іс-шаралар жүйесі. Кейбір авторлар мұндай әрекетті білдіру үшін «қылмыстың алдын-алу» терминін ұсынады. Бұл қазірдің өзінде бар құбылыстың алдын алуға болмайтындығын көрсетеді, дегенмен «қылмыстың алдын алу» термині теория жүзінде жақсы қалыптасқан және көптеген еңбектерде қолданылады [5].

Нәтижелерді талдау. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы профилактиканың бірінші, екінші және үшінші деңгейлерін ажыратуды ұсынады. *Алғашқы профилактика* белгілі бір құбылысты тудыратын қолайсыз факторларды жоюға, сонымен қатар жеке тұлғаның олардың әсеріне тұрақтылығын арттыруға бағытталған. *Екінші профилактиканың* міндеті - жүйке-психикалық бұзылуларды ерте анықтау, оны қалпына келтіру және тәуекел тобымен жұмыс жасау болып табылады; *Үшінші профилактика* мінез-құлық ауытқуларымен қатар жүретін жүйке-психиатриялық бұзылыстарды емдеу сияқты ерекше мәселелерді шешеді. Сол қалыптасқан девиантты мінез-құлықпен өмірлік қиын жағдайда жасөспірімдерде рецидивтің алдын алуға бағытталуы мүмкін. Профилактикалық жұмыс осы үш деңгейдегі іс-шаралар жиынтығының бөлігі бола алады. Бұл проблемалардың пайда болуының алғашқы кезеңдеріндегі девиантты мінез-құлықты тудыратын жағдайлар мен себептерге әсер ету түрінде ең тиімдісі болып саналады [4, 6].

Жас жеткіншектердің қылмыстық қайталануымен күресудің басты және маңызды бағыттарының бірі - арнайы оқу орындары мен еңбек колонияларының жасөспірімдерінің әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету. Бұл күрделі проблема, өйткені мұндай мекемелерден оралған жасөспірімдердің жартысы ата-анасының қамқорлығынсыз қалған жетім балалар, және оларды жұмыспен қамту және баспана мәселесін шешу өте қиын [4].

Көптеген девианттарға жеке қасиеттерінің дамуына ықпал ететін, бейімделу мүмкіндіктерін арттыратын психологиялық негізделген әсерлер қажет, яғни: қоғамға, өзіне және басқа адамдарға жағымды көзқарас; әлеуметтік, эмоционалды және логикалық интеллект, коммуникативті дағдылар, ерікті қасиеттер және басқалары [3].

Профилактикалық жұмыстың әр түрлі формалары болады. Олар:		
1	Әлеуметтік органы ұйымдастыру	Ол ауытқулардың қалыптасуына қоршаған ортадағы анықтаушы әсері негізделеді. Әлеуметтік факторларға әсер ету арқылы тұлғаның бойындағы мінез-құлқының жағымсыз ерекшеліктерін алдын алуға болады. Бұл әсер бүкіл қоғамға бағытталуы мүмкін, мысалы, девиантты мінез-құлыққа қатысты теріс қоғамдық пікір тудыру арқылы. Сонымен қатар мұндағы жұмыс объектісі әлеуметтік топ (мектеп, сынып) немесе белгілі бір адам болуы мүмкін.
2	Ақпараттандыру	Бұл психопрофилактикалық жұмыстың дәрістер, әңгімелер, арнайы әдебиеттерді тарату немесе бейне және телевизиялық фильмдер түріндегі кең тараған бағыты. Тәсілдің мәні - жеке тұлғаның конструктивті шешімдер қабылдау қабілетін арттыру үшін оның танымдық процестеріне әсер етуге тырысу.
3	Әлеуметтік маңызды дағдылардағы белсенді әлеуметтік оқыту	Бұл модель негізінен топтық тренинг түрінде жүзеге асырылады және бұл жасөспірімдермен жұмыс жасаудағы ең перспективті болып көрінеді.
4	Девиантты мінез-құлыққа балама қызметті ұйымдастыру	Мұнда девиантты мінез-құлықтың алмастырушы әсерімен байланысты. Таным, мазмұнды қарым-қатынас, шығармашылық, әлеуметтік іс-шаралар, соның ішінде діни-рухани және қайырымдылық, суицидтік мінез-құлықтың алдын-алу жағдайында қызметтің баламалы түрлері ретінде танылады.
5	Салауатты өмір-салты	Бұл - денсаулық үшін жеке бір жауапкершілік көріністерінен, қоршаған әлемдегі үйлесімділікпен туындайды.
6	Жеке ресурстарды іске қосу	Жасөспірімдердің белсенді спорттық іс-әрекеттері, олардың өзін-өзі шығармашылық жағынан көрсетуі, қарым-қатынас және жеке өсу топтарына қатысу, арт-терапия - осының бәрі жеке ресурстарды белсендіреді, бұл өз кезегінде жеке тұлғаның белсенділігін, оның денсаулығы мен девиантты мінез-құлыққа қарсы тұруын қамтамасыз етеді.
7	Суицидтік мінез-құлықтың жағымсыз салдарын азайту	Бұл форма - қалыптасқан девиантты мінез-құлық жағдайында қолданылады. Бұл рецидивтердің немесе олардың жағымсыз салдарын алдын алуға бағытталған.

Неліктен жасөспірімдер қылмыс жасайды? Ең көп таралған себебі - балаларға үлгі болатындай идеалдардың жоқтығы. Келесі өте маңызды себеп - отбасылық байланыстардың бұзылуы, тағы бір маңызды себеп - жасөспірімдердің әлеуметтік тәжірибесі мен жас ерекшеліктерінің болмауы.

Отбасында барлық мүшелер арасында сенімді қарым-қатынас құрылуы керек. Әрине, кейбір мәселелер бойынша өзіндік пікірі бар жасөспіріммен келісу өте қиын. Бірақ девиантты бұзушылық, жасөспірімнің өз әрекеті үшін жауап бермеуінен туындайды. Бұл жауапкершілікті қалай қалыптастыруға болады? Барлығы отбасынан басталады. Бұл отбасының әр мүшесінің өз жауапкершілігі және сәйкесінше осы міндеттемені орындау үшін жауапкершілік болуы керек екенінен басталады. Алдын алудың ең жақсы құралы - ата-ананың өз баласының өміріне деген шын ықыласы. Ата-аналар үшін басты ереже – адал болу, екіжүзді болмау, жалған сөйлемей әрекет ету. Бала өзінің жетілмегендігіне қарамастан, олар қай жерде шындық, алдау қайда екенін сезетін «білікті» психологтар. Жасөспірімнің – тәуелсіз тұлға екенін мойындау керек. Бала өзінің құпияларын айтуға дайын болуы үшін ата-анасы оған қауіпсіз болуы керек. Жасөспірім оның құпиялары жария бола алмайтындығына сенімді болуы керек. Оны мазақ етпей, сынға алмай және жазаламау үшін. Баланың жеке өмірге деген құқығы бар және оны кейде жалғыз қалдыру керек екенін есте ұстаған жөн. Одан бөлек, отбасының қиын қаржылық жағдайы жасөспірімді заңсыз әрекетке тартуға да себеп бола алады. Беделді және сәнді заттарға қол жетімсіздігі, толықтай болмауы, жасөспірімді мазақ ету объектісіне айналдыруы ықтимал. Өз құрдастарының арасынан

аластатылып, өзін-өзі растау қажеттілігін қанағаттандыруға кедергі келтіреді. Міне, осындай отбасылардан шыққан жасөспірімдерде ашу-ыза пайда болады. Бұл ашу оларды заңсыз әрекеттерді жасауға итермелеуі мүмкін.

Психопрофилактиканың сәттілігін анықтайтын маңызды шарттардың бірі-девиантты мінез-құлықтың психопрофилактикасының мәні мен ұйымдастырылуына психологтың, мұғалімдер мен мектеп әкімшілігінің көзқарастарының бірлігі. Алдын алу шаралары педагог, психологтар және оқу орындарындағы әкімшілікпен бірге ұйымдастырылу қажет.

Мектептегі психологиялық қызметтердің жинақталған тәжірибесі бойынша, девиантты әрекеттің алдын-алу жұмыстарының келесі түрлерін бөлуге мүмкіндік береді:

1. Девиантты мінез-құлық үшін қауіп факторларын анықтау мақсатында психикалық дамуды диагностикалау.
2. Балалар мен жасөспірімдердің психикалық қасиеттерін дамыту.
3. Қауіп тобындағы балаларға психологиялық қолдау.
4. Мұғалімдермен және ата-аналармен тәрбие жұмысын өткізу.
5. Балаларды тәрбиелеу және оқыту бойынша мұғалімдермен және ата-аналармен кеңес беру жұмысы (консультативтік жұмыс).

Бала психикасының табиғатын, оның дамуы мен тәрбиесін, сондай-ақ психопрофилактиканың маңыздылығын, жұмыс принциптері, мақсаттары, мазмұны мен әдістерін түсінуде айтарлықтай айырмашылықтардың болмауы маңызды [3].

Дүниежүзілік ақпараттық дәуірде бұқаралық ақпарат құралдарының әлем бейнесін қалыптастыруға әсері шешуші. Бұқаралық ақпарат құралдары, ұялы телефон, радио, теледидар, баспасөз, әсіресе интернет желісі және DVD - әлеуметтенудің маңызды агенттері. Олар көбінесе жастардың мінез-құлқындағы стереотиптерді анықтайды. Қоғамның қазіргі жағдайында - мінез-құлқында ауытқуы бар кәмелетке толмаған балалар санының көбеюі үрейлі белгі болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдары әсіресе теледидар, компьютерлік ойындар, бейнефильмдер және басқалар мінез-құлықтың асоциалдық, агрессивті, деструктивті, тәуелді формаларының көріну процестеріне үлкен әсер етеді. Кинода немесе теледидарда көрсетілген зорлық-зомбылық шынымен агрессияны тудыруы мүмкін бе деген сұраққа көптеген сараптамалық шолулар, балалардың агрессивті тенденцияларды теледидардан көрсетілетін зорлық-зомбылыққа жиі ұшыраған кезде пайда болатындығын растайды. Бағдарламада зорлық-зомбылық қаншалықты көп болса, соғұрлым бала агрессивті болуы ықтимал [1].

Қортынды. Жалпы, жоғарыда айтылған пікірлер бойынша, жасөспірімдермен бірге жұмыс істеу ерекшеліктері, олардың ауытқуларының алдын алудың негізгі бағыттары мыналар деп тұжырым жасауға болады:

1. Отбасында немесе интернатта қолайлы орта құру, тәрбие жұмысының жүйесін дамыту, мекеме қызметкерлерінің үздіксіз кәсіби дамуын;
2. Девиантты мінез-құлықты балалармен жасөспірімдерді белсенді қоғамдық жұмыстарға тарту;
3. Өмірлік қиын жағдайға түскен жасөспірімдерді алкогольдік ішімдіктерге, темекі шегуге, құмар ойындарға тартудың алдын-алу;
4. Мінез-құлықтағы жағымсыз көріністерді жеңу және алдын-алу үшін қажетті қасиеттерді дарыту бойынша жасөспірімдермен жұмыс [7].

Қорытындылай келе, жасөспірім кезіндегі тұлғаны қалыптастыру мәселелері көптеген жылдар бойы зерттеліп келеді. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық әрекеттері заңсыз әрекет, заң нормаларын бұзу ретінде анықталады. Ал сол деликвентті жасөспірімнің жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер ететін факторларды дұрыс анықтау әлеуметтік маңызды зардаптарды жеңілдету мен бейтараптандыру үшін қажетті шаралар жиынтығын тиімді түрде анықтауға көмек береді. Барлық жасөспірімдер, өзін тұлға ретінде қабылдағанды, өзін-өзі құрметтеуді және жеке назарды қажет етеді. Олардың ерекшелігі - өз құрдастарымен қарым-қатынасты, оларды тануды, өз ортасында беделді позицияны қажет етеді, және сонымен бірге жасөспірімдерде әлеуметтік байланыс орнату барысында қиындықтар туындауы мүмкін. Бұл дәл осы жаста болатын психологиялық өзгерістерге байланысты. Өтпелі жас әр жасөспірімнің өміріндегі бетбұрыс кезеңі болып табылады. Осы кезеңде жасөспірімге отбасы, мектеп және мемлекет сияқты қоғамның

әлеуметтік институттары арқылы және сауатты психологиялық қолдау көрсетілуі керек. Профилактикалық іс-шаралар кешенді сипатта болуы керек, жұмыс жасөспіріммен ғана емес, сонымен бірге оның отбасымен, әлеуметтік ортасымен барынша тиімді болу үшін жұмыс жүргізілуі керек. Жасөспірімде болып жатқан өзгерістерді уақытында байқап, оны ауытқудың экстремалды түрлеріне итермелемей, алдын-ала дұрыс түзету маңызды.

. ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Akazhanova A.T. *Psychology of deviant behavior of minors: theory and practice. Monograph.* - Almaty, Securities publishing house, 2011. - 304 p.
2. Kovalchuk M.A. *Deviant behavior: prevention, correction, rehabilitation: manual* / M.A. Kovalchuk, I. Yu. Tarkhanova. - M.: Humanitarian ed. center VLADOS, 2010.-- 286 p.
3. "Rozhdestvenskaya N.A. *Deviant behavior and the basics of its prevention in adolescents*": Moscow: Genesis, 2016. - 216 p.
4. Akazhanova A.T. *Deviantology: Textbook.*— Almaty: Nur-Press, 2009.— 126 p.
5. Kurganov S.I. *Criminology.* M .:, 2007.-- P. 80.
6. Peresheina, N.V. *Deviant schoolboy: Prevention and correction of deviations* / N.V. Peresheina, M.N. Zaostrovtsseva. - Moscow: TC Sphere, 2012.- 192s.
7. Svinareva O.V. *Interpretation of the concept of "pedagogical support" in modern science* / OV Svinareva // *Innovations in science: collection of articles. Art. by mater. XL int. scientific - practical conf. No. 12 (37).* - Novosibirsk: SibAK, 2014.